

государств - участников СНГ. 1997. № 10. // Интернет-ресурс. URL: <https://internet.garant.ru/#/document/2566472/paragraph/37/doclist/0/showentries/0/highlight/> (дата обращения: 23.01.2021).

8. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. N 63-ФЗ. // Интернет-ресурс. URL: <https://internet.garant.ru/#/document/10108000/paragraph/26654339:1> (дата обращения: 23.01.2021).

9. См.: Модельный Уголовный кодекс для государств - участников СНГ (принят постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств - участников СНГ 17 февраля 1996 г.) // Приложение к Информационному бюллетеню Межпарламентской Ассамблеи государств - участников СНГ. 1997. № 10. // Интернет-ресурс. URL: <https://internet.garant.ru/#/document/2566472/paragraph/37/doclist/0/showentries/0/highlight/> (дата обращения: 23.01.2021).

10. См.: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // Интернет-ресурс. URL: [https://www.legislationline.org/download/id/8973/file/Kazakhstan\\_Criminal%20Code%20%20%E2%84%96%20226-V%20\\_as%20of%20Dec%202020\\_ru.pdf](https://www.legislationline.org/download/id/8973/file/Kazakhstan_Criminal%20Code%20%20%E2%84%96%20226-V%20_as%20of%20Dec%202020_ru.pdf) (дата обращения: 07.02.2021).

11. См.: Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. № 275-3 // Интернет-ресурс. URL: [https://www.legislationline.org/download/id/8314/file/Belarus\\_CC\\_1999\\_am2019\\_ru.pdf](https://www.legislationline.org/download/id/8314/file/Belarus_CC_1999_am2019_ru.pdf) (дата обращения: 25.01.2021).

12. См.: Уголовный кодекс Республики Узбекистан. // Интернет-ресурс. URL: [https://www.legislationline.org/download/id/8968/file/Uzbekistan\\_Criminal%20Code\\_as%20of%20Dec%202020\\_ru.pdf](https://www.legislationline.org/download/id/8968/file/Uzbekistan_Criminal%20Code_as%20of%20Dec%202020_ru.pdf) (дата обращения: 25.01.2021).

13. Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств от 22 ноября 2019 г. N 50-16 "О Перспективном плане модельного законотворчества в Содружестве Независимых Государств на 2020 - 2022 годы" (тест опубликован не был) // Интернет-ресурс. URL: <https://internet.garant.ru/#/document/73516764/paragraph/12/doclist/0/showentries/0/highlight/> (дата обращения: 25.01.2021).

## **АБАЙСЫЗДА АДАМ ӨЛІМІНЕ ӘКЕЛІП СОҚТЫРУДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ САРАЛАУ МЕН ҚЫЛЫСТЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІК МӘСЕЛЕСІ**

*Сакиева Томирис – Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университет студенті (Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы)*

*Ғылыми жетекші – з.ғ.к., доцент Өзбеков Д. Ө.*

Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыру- адамның денсаулығы мен өміріне зиян келтіретін қылмыстың түрі. Басқа қылмыстардан айырмашылығы, бұл қылмыс түрінің өзіндік ерекшеліктері бар - қасақана және абайсызда жасалған қылмыстың шекарасы өте жіңішке.

Бүгінгі күні жеделдетілген ғылыми-техникалық прогресс кезеңінде абайсызда жасалған қылмыс, оның ішінде абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыру проблемасы ерекше өзекті болып отыр. Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыруға әкеліп соқтыратын әлеуметтік қауіптілік дәрежесін бағаламау теория жүзінде де, құқық қорғау органдарының тәжірибесінде де алдын алу шараларын әзірлеуге жеткілікті көңіл бөлінбейтіндігіне әкеледі.

Осы қылмыстар үшін қылмыстық жауапкершіліктің кейбір мәселелерінің белгілі бір теориялық аяқталмауы мен қайшылықтары құқық қорғау органдарының қызметіндегі бірқатар қателіктерге әкеліп соғады. Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыру қоғамдық

қауіп өрескел тәртіпсіздікпен, күнделікті өмірде қалыпты ережелерді бұзумен, кінәлі адамның менмендігімен және немқұрайлылығымен көрінеді.

ҚР ҚК абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыруды кісі өлтіру деп санамайды. ҚР ҚК 104-бабындағы неғұрлым кең ұғымды қолдану кінәлінің қандай да бір қауіпсіздік ережелерін бұзған кезде кәсіби қызметті жүзеге асыруы процесінде жәбірленушінің өмірін абайсызда айыру жағдайларында (егер Кодексте арнайы норма болмаса) осы нормамен еркін жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

Бұл қылмыстың объектісі - адам өмірі.

Қылмыстың объективтік жағы - бұл белгілі бір сақтық ережелерін бұзып, басқа адамның өліміне әкеп соқтыратын әрекеттер немесе әрекетсіздіктер. Бұл жағдайда жәбірленушінің өліміне әкеп соқтыратын іс-әрекеттің салдары қылмыскердің іс-әрекетімен байланысты болуы керек.

Егер жәбірленушінің қандай да бір затқа (тасқа және т.б.) ұрылуынан және соққысынан оның өлімі орын алатын болса, бірақ кінәлі адамның денсаулығына ауыр зиян келтіруге және жәбірленушінің өмірінен айыруға ниеті болмаған жағдайда, кінәлі адам абайсызда қазаға ұшыратқаны үшін жауаптылықта болады.

Қылмыс жәбірленуші қайтыс болған сәттен бастап аяқталды деп танылады.

Қылмыстың субъективтік жағы кінәні абайсыздық түрінде болжайды: менмендік пен немқұрайлылық. Егер адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті зардаптар туғызу мүмкіндігін алдын ала болжап білген болса, бірақ бұған жеткілікті негіздерсіз жеңілтектікпен бұл зардаптарды болдырмауға болады деп есептеген болса, қылмыстық құқық бұзушылық менмендікпен жасалған деп танылады.

Егер адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті зардаптар туғызу мүмкіндігін алдын ала болжап білмеген болса, дегенмен тиісті ұқыптылық пен сақтық танытқанда, осы зардаптарды алдын ала болжап білуге тиіс және біле алатын болғанда, қылмыстық құқық бұзушылық немқұрайлылықпен жасалған деп танылады. [1, 31 б.]

Субъект - 16 жасқа толған есі дұрыс жеке тұлға.

Дәстүр бойынша абайсызда жасалған қылмыстар қасақана жасалғаннан қарағанда қауіпті емес деп саналады. Бірнеше ондаған жылдар бұрын қалыптасқан бұл бағалау ғылыми-техникалық прогресс барысында өзгерген жоқ, бұл жағдайды күрт өзгертті. Бір ұшақтың апатқа ұшырауы немесе кемелердің апатқа ұшырауы ең қауіпті сериялық кісі өлтірушілерден гөрі көп адамның өмірін алып кетеді.

Егер қоғамдық сана деңгейіндегі бағалау ғылыми дәлдікке ие болмаса, онда заң шығарушының шешімдері криминологиялық тұрғыдан негізделген болуы керек. Отандық және шетелдік ғалымдар бұл талапты орындауға шақырады. Соған қарамастан, соңғы жылдардағы заң шығару және құқық қолдану практикасы адам өмірінің құндылығын едәуір теңестірді, оған қол сұғу әрқашан ауыр және аса ауыр қылмыстарға жатпайды.

Әрекеттің қоғамдық қауіптілік сипаты мен дәрежесін көрсететін - баптың санкциясы. Қылмыстық саясат саласындағы кез-келген шешім криминологиялық негізділік ережесіне бағынуы керек екенін ескере отырып, біз тиісті реформалардың негізділігін талдауға тырысамыз. Алайда, соңғы 20 жыл ішінде абайсызда жасалатын қылмыстардың қауіпін төмендеуіне әкелетін ештеңе байқалмады.

Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыру қылмысының басқа да адам өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар арасындағы айырмашылықтың заңдық маңызы зор. Құқыққа қарсы қасақана кісі өлтіруді ҚК-нің 99-бабы бойынша сараланбайтын абайсызда адам өлтіруден ажырату қажет, өйткені қылмыстық менмендік (әрекетті жасай отырып адам жәбірленушінің өлімі болуы мүмкін екендігін алдын ала біліп, бірақ еш негізсіз, жеңілтектікпен оны болғызбайтынына сенгенде) немесе қылмыстық немқұрайлылық (алайда, кінәлі істің мән-жайы бойынша өзінің әрекетінен жәбірленушінің өлімі болуы мүмкін екендігін алдын ала біле алатын және білуге тиіс бола тұра, алдын ала білмеуі) нәтижесінде жасалады.

Бұл ретте, қылмыстық менмендік нәтижесінде өлімге әкеліп соқтыру мен қасақана кісі өлтіру субъективті жағымен өзара ерекшеленетінін ескеру қажет. Менмендік кезінде кінәлі тек жәбірленушінің өлімі болуы мүмкін екендігін алдын ала біледі және жеңіл ойлылықпен оны болғызбайтынына сенеді, ал жанама қасақаналықты ол өлімнің болуын қаламаса да, өлімнің болуы мүмкін екендігін ғана емес, сондай-ақ өлімнің болатындығын алдын ала біледі, бірақ оның болуын қаламаса да өлімнің болатынына саналы түрде жол береді не ол жәбірленушінің өлімін болдырмау үшін ешқандай шара қолданбастан өз әрекеттерінің зардаптарына немқұрайлы қарайды. [2, 27]

Біз зерттеген тәжірибе абайсызда адам өліміне әкеліп соғатын дұрыс саралаудағы қиындықтарды көрсетеді. Бұл жағдайда абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыруадам өлтіру деп негізсіз танылады, ал кінәлі адамның санасы оның іс-әрекетінің нақты жағын қате түрде жәбірленушінің өлімін болжаудың дәлелі ретінде танылады.

Адам өлтіруден абайсызда адам өліміне әкеліп соқтырудың әділ шекарасын белгілеу үшін істің нақты жағдайларын, жәбірленуші мен қылмыскердің өзара қарым-қатынасын, олардың ниеттері мен оқиғаның барлық жағдайын ескере отырып, қылмыстың субъективті жағын терең талдау қажет деп санаймыз.

Құқықтық әдебиеттерді талдау ҚР ҚК 23-бабында іс-әрекетті заңды қорғалатын мүдделерге зиян келтірген, бірақ кінәсіз зиян келтірген деп танудың екі дербес негізі бар екенін көрсетеді: субъективті жағдай (казус) және объективті-бұл қоғамға қауіпті салдарды болдырмаудың мүмкін еместігі.

Заң шығарушы айқындайды: егер әрекеттерді (әрекетсіздікті) және қоғамға қауіпті туындаған зардаптарды жасаған адамның пиғылында болмаған болса, ал мұндай іс-әрекетті абайсызда жасағаны және қоғамға қауіпті зардаптар келтіргені үшін ҚР ҚК қылмыстық жауаптылық көзделмесе, іс-әрекет кінәсіздікпен жасалған деп танылады.

Казуснемесе кінәсіздікпен зиян келтіру жағдайында адам өзі жасайтын әрекеттің (әрекетсіздік) әлеуметтік қауіптілігін білмейді және біле де алмайды. Бұл жағдайда субъективті жағдай деп аталатын бұл зардаптардың ықтималдығы немесе пайда болуы туралы алдын ала болжам жоқ. Айта кету керек, казус болған жағдайда қылмыстық жауапкершілік алынып тасталынады немесе қоғамдық қауіпті зардаптарды тудырған адамның әрекетінде (әрекетсіздігінде) кінә жоқ.

Егер іс-әрекет жасаған адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіптілігін ұғынбаған болса және істің мән-жайлары бойынша ұғына алмаған болса не қоғамға қауіпті зардаптардың туындауы мүмкін екенін алдын ала болжап білмеген болса және істің мән-жайлары бойынша оларды алдын ала болжап білуге тиіс болмаса немесе біле алмаған болса, іс-әрекет кінәсіздікпен жасалған деп танылады.

Егер іс-әрекет жасаған кезде қоғамға қауіпті зардаптардың туындауын алдын ала болжап білген адам бұған жеткілікті негіздерде оларды болғызбауға болады деп есептеген болса не өзінің психикалық-физиологиялық қасиеттерінің қысылтаяң жағдайлар талаптарына немесе жүйке-психикалық ауыртпалықтарға сәйкес келмеуі салдарынан осы зардаптарды болғызбауға шамасы келмеген болса да, іс-әрекет кінәсіздікпен жасалған деп танылады. (ҚР ҚК 23-бабы).

Баптың 2-бөлігінде қолданылатын ұғымдар туралы айта кетсек. ҚР ҚК «психикалық-физиологиялық қасиеттері», «қысылтаяң жағдайлар» және «жүйке-психикалық ауыртпалықтар» сияқты ұғымдар бұлыңғыр болып табылады. Осыған байланысты қарастырылып отырған әрекеттің мән-жайлары тергеу амалдары арқылы анықталуға тиіс деген тұжырымдамаға келеміз.

Жоғарыда аталған тұжырымдамалар арнайы білімді талап етеді және істің нақты жағдайларына сәйкес келуі керек деп санаймыз. Осыған қарамастан, олардың істің осындай мән-жайларына сәйкестігі туралы соңғы қорытынды сот-психологиялық сараптамамен шығарылуы керек.

Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыруды дербес қылмыс ретінде, кінәнің екі нысаны бар қылмыстардан айыру қажет. Кінәнің екі нысаны бар қылмыс негізгі іс-әрекетке және

бастапқы зардаптарға деген қатынас кінәнің қасақана түрімен сипатталады, ал кейінгі зардаптарға - жәбірленушінің өлімі – абайсызда нысанымен. [3].

Мысалы, жәбірленушінің абайсызда өліміне әкеп соқтыратын денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру (ҚР ҚК 106-бабының 3-бөлігі) абайсызда адам өліміне әкеліп соқтырудан ажыратылуы керек. Мұндай айырмашылық кейде белгілі бір қиындықтар туғызады, өйткені мұндай жағдайларда өлім абайсызда орын алады және оның алдынан зорлық-зомбылық әрекеттері шығады.

Сонымен қатар, ҚР ҚК 104-бабында ауырлататын мән-жайлардың тізіміне ҚР ҚК 54-бабының 1-бөлігінің 7) тармағында, қылмыстық жауаптылық пен жазаны ауырлататын мән-жайлар: жүктілік жағдайда екені көрінеу белгілі әйелге қатысты, сондай-ақ жас баланы, басқа да қорғансыз немесе дәрменсіз адамды не кінәлі адамға тәуелді адамды абайсызда қазаға ұшыратқаны үшін қосымша тармақтың қосылуы керек екенін айқындау керек.

Сот практикасын талдаудан кейін, өзінің физикалық және психикалық жағдайына байланысты өздерін қорғай алмайтын жәбірленушілердің абайсыздығынан қазаға ұшыратқаны үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту міндеттемесін нормативті түрде орнатуға болатын сияқты. Осылайша, аталған баптың 2-бөлігіне түзетулер енгізу орынды секілді.

Сонымен қатар, дәрменсіз күйде болған адам үшін, сондай-ақ кәмелетке толмаған адамға немесе басқа адамға абайсызда өлім әкеліп соқтырғаны үшін қатаң жауапкершілікті (алты жылға дейін бас бостандығынан айыру) қарастыру ұсынылады.

ҚР ҚК 2-бөлігіне тағы да бір тармақты қосуды ұсынамыз, оған сәйкес қылмыскердің әрекеті оның өзі айналысатын кәсібінің шеңберінде міндеттерді атқаруға менмендікпен немесе немқұрайлылықпен қарағанының салдарынан абайсызда адам өліміне әкеліп соқтырумен сараланады.

ҚР ҚК-нің 104-бабы ерекше жағдайлар орын алған кезде (жас балалар, көрінеу жүкті әйелдер, дәрменсіз күйдегі адамдар) жәбірленушілерді абайсызда адам өліміне әкеліп соқтырғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті көздемейді, ал ауырлататын мән-жайлар тізбесінде жәбірленушілердің бұл түрлері бар (ҚР ҚК-нің 54-бабының 1-бөлігінің 7) тармағы). Осыған байланысты ҚР ҚК 104-бабының 2-бөлігі «жүктілік жағдайда екені көрінеу белгілі әйелге қатысты, сондай-ақ жас баланы, басқа да қорғансыз немесе дәрменсіз адамды не кінәлі адамға тәуелді адамды Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтыруы» деп, қосымша тармақ қосуды қажет етеді деп санаймыз.

Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтырудың ерекше құрамы үшін, яғни ҚР ҚК 104-бабының 2-бөлігінде көзделген қылмысты жасағаны үшін, оның ішінде жүктілік жағдайда екені көрінеу белгілі әйелге қатысты, сондай-ақ жас баланы, басқа да қорғансыз немесе дәрменсіз адамды не кінәлі адамға тәуелді адамды абайсызда қазаға ұшыратқаны үшін неғұрлым қатаң жауапкершілікті (алты жылға дейін бас бостандығынан айыруға) көздеу ұсынылады. Бұл ұсыныс қазіргі уақытта осындай қылмыс жасаған адамдардың шартты түрде сотталуы немесе тіпті жазадан босатылуымен байланысты.

Абайсызда адам өліміне әкеліп соқтырғаны үшін санкциялардың олардың мөлшерін ұлғайту жағына қарай өзгеруі және бес жылдан астам бас бостандығынан айыру жазасы көзделген абайсызда жасалған ауыр қылмыстар санатына жатқызылуы нәтижесінде адам, оның ішінде одан да көп адам қайтыс болған қылмыстың әділдік қағидатына, сипаты мен қоғамдық қауіптілік дәрежесіне сәйкес келеді деп ойлаймыз.

#### Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Комментарий к Уголовному кодексу Республики Казахстан: особенная часть / И. Ш. Борчашвили ; под. общ. ред. А. К. Даулбаева. - Алматы : Жеті жарғы, 2015

2. Адамның өмірі мен денсаулығына қарсы кейбір қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау туралы Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2007 жылғы 11 мамырдағы N 1 Нормативтік қаулысы.

3. Ханахок С.М. Институт уголовной ответственности за причинение смерти по неосторожности: канд. юрид. наук. Краснодар, 2011. С. 134.

## **ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕСТІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

*Сиубаева Н.Ж.*

*Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің оқытушысы  
Арқалыққызы Жанерке – Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды  
университетінің студенті (Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы)*

Отбасылық қатынастар әрқашан әлеуметтік және құқықтық аспектілерді қамтитын халық өмірінің маңызды салаларының бірі болған, болып келеді және болады. Отбасы-тұрмыстық қатынастарды заңнамалық реттеу өркениетті қоғам үшін және азаматтардың отбасылық міндеттемелері үшін жауапкершілігін арттыру үшін өте маңызды. Біздің елімізде отбасылық қатынастарға қатысты көптеген мәселелер мен проблемалар заңнамаға енгізілген, бірақ мұқият бақылауды және дереу құқықтық реттеуді қажет ететіндер де бар. Осындай проблемалардың бірі, әрине, тұрмыстық зорлық-зомбылық. Бұл өткір әлеуметтік проблема қазіргі уақытта бұрынғыдан да өзекті болып табылады. Ол жаһандық ауқымды қамтиды және әртүрлі елдерде қарастырылады. Соңғы мәліметтер бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілік әлемнің 144 елінде белгіленген.

2009 жылы Қазақстанда «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» Заң қабылданды, онда тұрмыстық зорлық-зомбылықты «отбасы-тұрмыстық қатынастар аясында бір адамның басқаға (басқаларға) қатысты дене зардабын және (немесе) психикалық зардап келтіретін немесе келтіру қаупі бар құқыққа қарсы қасақана әрекеті (іс-әрекеті немесе әрекетсіздігі)» деп айқындайды [1].

Заң агрессор мен зардап шеккен тарап арасындағы байланыстарға 30 күнге дейін тыйым салуды көздейтін қорғау нұсқамасы институтын енгізді және зорлық-зомбылықтан аман қалғандарға баспана және басқа да арнайы әлеуметтік қызметтер алу құқығын берді. Алайда, заңның өзінде де, Қылмыстық кодексте де тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жеке қылмыстық жауапкершілік қарастырылмаған.

2017 жылға дейін Қазақстандағы тұрмыстық зорлық – зомбылық үшін ҚР ҚК 108-бабы (денсаулыққа жеңіл зиян келтіру) және ҚР ҚК 109-бабы (ұрып-соғу) бойынша тартылды. Олар қамауға алу, айыппұл салу, түзету немесе қоғамдық жұмыстар түріндегі жазаны қарастырды.

2017 жылғы 3 шілдеде тұңғыш президент Нұрсұлтан Назарбаев осы баптарды Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне құқық қорғау жүйесін жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы 2017 жылғы 3 шілдедегі Қазақстан Республикасының Заңына қол қойды. ПМ мен Бас прокуратураның хабарлауынша, бұл «құқық бұзушылармен алдын алу жұмыстарын күшейту және оларды жауапкершілікке тарту рәсімдерін жеңілдету мақсатында» жасалды. Егер агрессорды қылмыстық бап бойынша тартса, онда бұл тараптардың татуласу мүмкіндігін жоққа шығаратын жағдайға әкеліп соғады.

Яғни, шенеуніктердің пікірінше, әйелдер полицияға жүгінген жоқ, өйткені олар балаларының әкелерін түрмеге отырғызғысы келмеді, тіпті куәгерлердің дәлелдері мен айғақтарын өздері жинауы керек еді. Енді, декриминализацияға ұшырап, полиция дәлелдемелер жинаумен айналысады, демек тұрмыстық қылмыстардың саны азаяды деп ойлады.

Алайда бұл жоспар іске аспады. Мұндай қылмыстардың саны азайған жоқ, керісінше өсе түсті. Полиция зардап шеккендердің өтініштерін қабылдамайды, олардың құқықтарын түсіндірмейді және тексерулер мен тергеулер көбінесе үстірт жүргізіледі.